

Społeczne uczestnictwo seniorów Związku Harcerstwa Polskiego

Słowa klucze: senior, *senior*; Związek Harcerstwa Polskiego, *Polish Scouting Association*; Kręgi Seniorów, *group (circle) seniors*; formy uczestnictwa społeczne seniorów, *social participation*

Uczestnictwo społeczne jest jednym z fundamentów współczesnego społeczeństwa. Podejmowano wiele prób zdefiniowania tego zjawiska. Dla potrzeb dalszych rozważań przyjęto następujące: uczestnictwo społeczne jest „braniem udziału w życiu społeczeństwa, nadawaniem kształtu życiu społecznemu i jego warunkom, poprzez podejmowanie określonej aktywności społecznej”¹. Komisja Wspólnot Europejskich sklasyfikowała uczestnictwo społeczne jako **nieformalne** (m.in. uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych, integracja z rodziną, przyjaciółmi, sąsiadami, społecznością lokalną, grupami samopomocowymi, grupami zainteresowań) oraz **formalne** (uczestnictwo w organizacjach charytatywnych, kulturalnych, religijnych, stowarzyszeniach, związkach zawodowych, partiach politycznych)². W ramach tych rozważań przybliżono obszar uczestnictwa **formalnego**³ seniorów, zorganizowanego w ramach struktur stowarzyszenia⁴ Związku Harcerstwa Polskiego. Rozważania oparto na analizie

¹ A. Naumiuk, *Uczestnictwo społeczne*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, tom VI SU-U, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2007, s. 894-902.

² Tamże, s. 899

³ Zagwarantowanego konstytucyjnie, Konstytucja Rzeczpospolitej Polskiej określa w Artykule 58, p. 1 prawo każdego obywatela do wolności zrzeszania się. Konstytucja Rzeczpospolitej Polskiej, uchwalona 2 kwietnia 1997 roku, DzU z 1997 r. nr 78, poz. 483.

⁴ Stowarzyszenie to pewna grupa dorosłych lub młodzieży, posiadająca określoną własną strukturę organizacyjną: członkowie tej grupy podejmują wspólne zadania statutowe i podporządkowują się obowiązującym normom postępowania; przynależność do tej grupy ma charakter dobrowolny.

M. Winiarski, *Funkcje organizacji i stowarzyszeń społecznych*, [w:] T. Pilch, J. Lepalczyk (red.), *Pedagogika społeczna*, Warszawa 1995, s. 196.

dokumentów organizacji (statutów, regulaminów, sprawozdań, monografii i innych) oraz stron internetowych stowarzyszenia.

W myśl zapisów Statutu, ZHP jest „ogólnopolskim, patriotycznym stowarzyszeniem prowadzącym działalność pożytku publicznego”⁵. Misją organizacji jest „wychowanie młodego człowieka, czyli wspieranie go we wszechstronnym rozwoju i kształtowanie charakteru przez stawianie wyzwań”⁶. Ta misja wyznacza ramy uczestnictwa społecznego seniorów ZHP.

Pojęcie senior w ZHP

Senior jest kategorią pojęciową stosunkowo nową, biorąc pod uwagę stuletnią historię Związku⁷. W zapisach statutu ZHP określających **członkostwo** w stowarzyszeniu, termin ten pojawia się w 1997 r.⁸ i jest określeniem dla członka zwykłego. W 2005 r. doprecyzowano to pojęcie poprzez sformułowanie: „miano seniora w ZHP otrzymują starszysza i instruktorzy, którzy ukończyli 55⁹ lat i złożyli stosowną deklarację właściwemu komendantowi¹⁰.

⁵ Statut ZHP tekst jednolity po zmianach wprowadzonych przez XXVI Zjazd ZHP 6 grudnia 2009 r., rozdział 1, § 1, punkt 1., <http://dokumenty.zhp.pl/>, 1.08.2010.

⁶ Statut ZHP tekst jednolity po zmianach wprowadzonych przez XXVI Zjazd ZHP 6 grudnia 2009 r., rozdział 2, § 3, punkt 1., <http://dokumenty.zhp.pl/>, 1.08.2010.

⁷ Niektóre źródła podają wcześniejsze daty, jednakże nie mogą się zgodzić z ich tezami 1. Na stronie internetowej serwisu Wydziału Seniorów i Starszyszy Harcerskiej GK ZHP zawarto informację, iż pierwszą zorganizowaną działalnością seniorów były Koła Harcerzy z Czasów Walk o Niepodległość (zatwierdzone rozkazem Naczelnika ZHP dnia 16 stycznia 1936 r.). Koła te, należące do grupy Kół Przyjaciół Harcerstwa, działające przy Zarządach Okręgów ZHP, zrzeszały dawne harcerki i dawnych harcerzy działających w organizacjach harcerskich i skautowych w okresie walk o niepodległość w latach 1909-1921. <http://starszyszna.zhp.pl/index.php>, 1.08.2010 r.

2. „Prekursorem (współczesnych kręgów seniorów), był Krąg Instruktorski „Złotego Liścia”, istniejący w latach 1969-1973. Członkostwo w kręgu nie miało mocy formalnej (nie posiadał on struktur ani władz). Mogli do niego należeć instruktorzy z całej Polski, którzy w latach 1969-1973 przesłali na ręce Naczelnika ZHP zobowiązanie do pięcioletniej służby instruktorskiej w ZHP. Nazwiska tych instruktorów były wpisywane do Złotej Księgi, przechowywanej w Głównej Kwaterze ZHP”. Na podstawie *Krąg instruktorów Złotego Liścia*, [w:] O. Fietkiewicz (red.), *Leksykon harcerski*, Młodzieżowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1988, s. 219; J. Pawłowski, *Księga pamiątkowa, Instruktorskiego Kręgu Seniorów ZHP im. A. Małkowskiego*, Komenda Hufca ZHP Włocławek, Włocławek-Rypin 1997, s. 9.

⁸ Ta legalizacja jest przyjmowana jako data ostatecznego przyjęcia seniorów do organizacji.

⁹ Należy pamiętać, że wszelkie granice starości mają charakter umowny, w ciągu ostatnich trzydziestu lat w różnych badaniach wiązano je z wiekiem obejmujących przedział od 55 lat. E. Trafiałek, *Starość*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, tom V, R-ST, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2006, s. 946,

¹⁰ Statut ZHP § 17, punkt 5.

Tabela 1. Kategorie członków stowarzyszenia, zawarte w zapisach statutów ZHP w latach 1920-2009

Kategorie członków/rok ^{a)}	1920	1923	1933	1959	1964	1968	1975	1977	1981	1989	1990	1993	1995	1997	2001	2005	2009
Współdziałający																	
Starsi harcerze																	
Honorowi																	
Młodzież harcerska																	
Harc mistrzyni/harc mistrz																	
Działaczka/działacz																	
Starsze harcerki/starsi harcerze																	
Wspomagający																	
Popierający																	
Instruktorzy/instruktorzy																	
Harcerki/harcerze																	
Zuchy																	
Dzieci																	
Młodzież								b)									
Dorośli/osoby pełnoletnie																	
Działacze																	
Seniorzy																c)	d)
Osoby prawne, w szczególności stowarzyszenia przyjaciół harcerstwa																	
Wędrownicy																	
Starszyzna																	

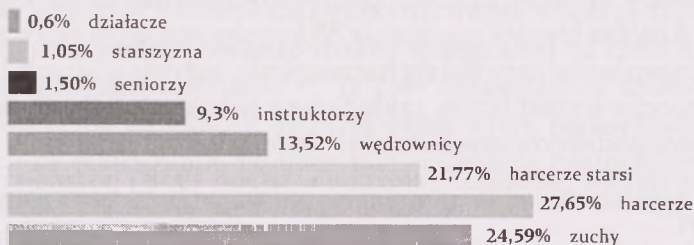
a) Rok uchwalenia Statutu.

b) Harcerki, harcerze i zuchy włączone do kategorii młodzież harcerska

c) Starszyzna i instruktorzy, którzy ukończyli 55 lat i złożyli stosowną deklarację właściwemu komendantowi, otrzymującą miano seniora. Statut ZHP § 17, punkt 5.

d) Starszyzna i instruktorzy, którzy ukończyli 55 lat i złożyli stosowną deklarację właściwemu komendantowi, otrzymującą miano seniora. Statut ZHP § 17, punkt 5.

Według danych ze spisu harcerskiego seniorzy stanowią 1,5% liczebności stowarzyszenia (rys. 1), w roku 2007 ich liczba wyniosła 1875 członków¹¹.

Rys. 1. Członkowie ZHP według kategorii członkowskich

Źródło: dane ze spisu harcerskiego za rok 2007

Należy dodać, iż już wcześniej kategoria **senior** funkcjonowała w nawiązaniu do stowarzyszenia. Kręgi (mimo braku uregulowań statutowych stowarzyszenia) powstawały już od 1958 r. (tabela 2).

Tabela 2. Liczba założonych kręgów seniorów, w danym roku, w latach 1958-2009

Liczba / rok założonych kręgów	1958	1977	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
1																
2																
3																
4																
5																
6																

Liczba / rok założonych kręgów	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2009
1																
2																
3																
4																
5																
6																

Źródło: Badania własne na podstawie analizy dokumentów kręgów seniorów. Wykaz źródeł w bibliografii

¹¹ Na podstawie danych ze spisu harcerskiego za rok 2007.

Inicjatywa powstania kręgów pojawiała się najczęściej na spotkaniach byłych członków jednostek harcerskich, przy okazji spotkań okazjonalnych: obchodów urodzin, imienin, pogrzebów, spotkań na rocznicach harcerskich¹². Analiza historii powstania 85 kręgów seniorów pozwala stwierdzić, iż ruch seniorów rozwijał się harmonijnie, jedynie w latach 1986-1987 nastąpił znaczny wzrost liczby zakładanych jednostek (tab. 2). Istotny jest fakt ciągłości podejmowanych działań, które są kontynuowane przez następnych członków. Jednostki założone w latach 1958 i późniejszych nadal funkcjonują¹³.

W 1982 r. inicjatywę oddolnego ruchu seniorów doceniła Rada Naczelna ZHP, wprowadzając dla byłych i czynnych instruktorów stowarzyszenia tytuł **Instruktor Senior**. Przyznawany był on za wybitne osiągnięcia wychowawcze oraz długoletnią pracę z młodzieżą i dla młodzieży „Instruktorom, którzy skończyli 55 rok życia, a staż ich pracy instruktorskiej nie był krótszy niż 25 lat”¹⁴. W 1986 r., z okazji 75 rocznicy powstania harcerstwa, zorganizowano w Warszawie I Ogólnopolski Zjazd Seniorów¹⁵. Należy jednak pamiętać, że pierwsza statutowa legalizacja ruchu seniorów nastąpiła w 1989 r. W zapisach uchwalonych przez XXVI Zjazd ZHP określono, iż „przy komendach i jednostkach organizacyjnych Związku może działać ruch harcerskich seniorów”¹⁶. W tym samym roku, podczas zebrania przewodniczących kręgów z terenu całej Polski, powołano **Krajową Radę Harcerskich Kręgów Seniorów**¹⁷.

Obecnie działalność kręgów seniorów reguluje Uchwała nr 35/XXXII Rady Naczelnej ZHP z dnia 15 czerwca 2003 r.¹⁸ w sprawie zatwierdzenia instrukcji harcerskiego kręgu seniorów¹⁹. Dokument określa cele i zadania kręgu.

¹² Na podstawie materiałów źródłowych, wykaz źródeł w aneksie.

¹³ Badania własne na podstawie analizy dokumentów kręgów seniorów. Wykaz źródeł w bibliografii.

¹⁴ *Instruktor-senior ZHP*, [w:] O. Fietkiewicz (red.), *Leksykon harcerski*, Młodzieżowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1988, s. 174.

¹⁵ <http://starszyzna.zhp.pl/index.php>, 3.08.2010.

¹⁶ Statut (§ 9 pkt 2), ustalony i ogłoszony zarządzeniem Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 4 IV 1989 r. MP z 1989 r. nr 10, poz. 82, oraz Młodzieżowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1989 r.

¹⁷ Wspólną reprezentację ruchu i platformę współdziałania kręgów. Rada w 1991 r. wydała „Ramowe zasady działania harcerskich kręgów seniorów”. <http://starszyzna.zhp.pl/index.php>, 3.08.2010.

¹⁸ Wcześniej obowiązywała uchwała Rady Naczelnej ZHP nr 4 z dnia 23 maja 1998 r., Instrukcja w sprawie organizacji i zasad działania kręgu seniorów, <http://dokumenty.zhp.pl/>, 1.08.2010.

¹⁹ Uchwała nr 35/XXXII Rady Naczelnej ZHP z dnia 15 czerwca 2003 r. w sprawie zatwierdzenia instrukcji harcerskiego kręgu seniorów, <http://dokumenty.zhp.pl/>, 1.08.2010.

Cele i zadania kręgu seniorów

W myśl jego zapisów celem działalności jednostki jest „**tworzenie wspólnoty** seniorów harcerskich i **utrzymywanie więzi** ze środowiskiem harcerskim oraz **podejmowanie służby społecznej** na rzecz harcerstwa, środowiska i swoich członków”²⁰. Te cele uczestnictwa społecznego seniorów (tworzenie wspólnoty, utrzymywanie więzi, podejmowanie służby społecznej) są realizowane poprzez podejmowanie następujących zadań:

- **wspieranie** środowisk harcerskich w zakresie działań logistycznych,
- **tworzenie** w społeczeństwie przychylnej atmosfery dla harcerstwa,
- **kultywowanie i przekazywanie** młodzieży harcerskiej tradycji, obrzędowości i **propagowanie** własnym przykładem harcerskiego stylu życia,
- **dokumentowanie i popularyzowanie** historii oraz ideowo-wychowawczego dorobku harcerstwa,
- **rzecznictwo** spraw seniorów,
- **umacnianie** wzajemnych więzi między seniorami i **wspieranie** się w trudnych sytuacjach życiowych,
- **wspieranie** ruchu przyjaciół harcerstwa²¹.

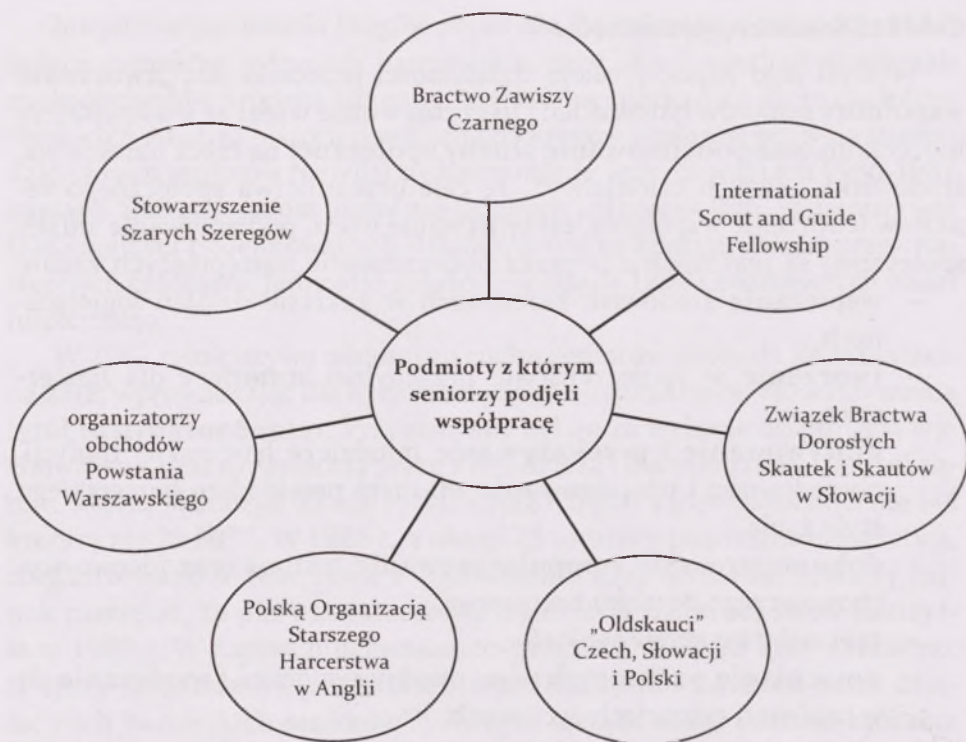
Te niedoprecyzowane zadania w latach 2004-2005 realizowane były poprzez podjęcie następujących stałych i zmiennych pól aktywności seniorów ZHP (Aneks 1).

Stale formy uczestnictwa społecznego seniorów

Do stałych form uczestnictwa społecznego seniorów w latach 2004-2009 można zaliczyć: imprezy integracyjne, współpracę z muzeum harcerstwa, działalność informacyjną i promocyjną, publikowanie, współpracę z zagranicą, pomoc dla młodzieży harcerskiej i osób ze Wschodu. Spośród sześciu wyszczególnionych obszarów aktywności tylko jeden dotyczył zadań przynoszących korzyści *stricte* indywidualne, pozostałe nastawione były na służbę innym. Seniorzy nie ograniczali pól swojej działalności do samej organizacji ZHP, współdziałali – czynnie włączając się w życie społeczne – z innymi podmiotami (rys. 2).

²⁰ Instrukcja kręgu seniorów, 3.1, Uchwała nr 35/XXXII Rady Naczelnej ZHP z dnia 15 czerwca 2003 r. w sprawie zatwierdzenia instrukcji harcerskiego kręgu seniorów.

²¹ Tamże.

Rys. 2. Podmioty, z którymi seniorzy podjęli współpracę w latach 2004-2009

Źródło: Badania własne na podstawie analizy dokumentów Kręgu Seniorów i Starszyny Harcerskiej w latach 2004-2009. Wykaz źródeł w bibliografii

Uczestnictwo społeczne, jako szczególny rodzaj interakcji międzyludzkich, jest formą aktywności nie do końca mierzalną. Analizując chociażby liczbę darów przekazanych przez seniorów Polakom na Wschodzie w latach 2002-2010, możemy oszacować liczbę zebranych funduszy na 21 172 zł²². Posiadamy również informację o liczbie zebranych i zakupionych: książek do nauki języka polskiego, geografii, historii polski (54 400), książek beletrystycznych (3400)²³, podręczników programowo-metodycznych (815), książek harcerskich (75), książek pracy drużyny/gromady (10), Roczników Harcerskich (4), gier planszowych o tematyce harcerskiej (100), dyplomów pamiątkowych po przyrzeczeniu harcerskim i obietnicy zachowawczej (100),

²² Suma obejmuje zbiorki na rzecz Polaków na Białorusi, nie odnaleziono danych dotyczących kwot zebranych dla potrzeb Ukrainy, zestawienia ukazują tylko liczbę przekazanych darów.

²³ Sprawozdanie Wydziału Seniorów i Starszyny za 2005/2006 rok, podpisane przez hm Andrzeja Miłkowskiego, <http://starszyna.zhp.pl/>, 5.08.2010.

płyt CD (5), sznurów funkcyjnych (22), komputerów, drukarek (4), regałów do książek, odznak, legitymacji²⁴. Jednak nie wiemy, jak przedmioty przekazane wpłynęły na środowiska obdarowane. Na pewno to przykładowe zestawienie darów przekazanych Polakom na Wschodzie w poszczególnych latach nie jest zobrazowaniem wszystkich efektów uczestnictwa społecznego seniorów. Należy pamiętać, że opisywana rzeczywistość odtwarzana jest na podstawie zestawień statystycznych, które – jak każdy dokument – nie odzwierciedlają do końca jednostkowych spotkań młodych harcerzy, instruktorów i osób niezrzeszonych z seniorami i ich poczynaniami, które niejednokrotnie zmieniały ścieżki tych osób.

Dlatego dziwi fakt braku ze strony ZHP²⁵ inicjatyw, które pomogłyby upamiętnić, uchwycić te nieutralne efekty aktywności społecznej seniorów. Nadal kultywowane są wspomnienia z czasów II Rzeczypospolitej, walk konspiracyjnych, a pomijana jest rejestracja pracy jednostkowej, organicznej pojedynczych seniorów, podejmowana każdego dnia na rzecz danego społeczeństwa. Dla zobrazowania siły takiej aktywności przytoczę jedno, spośród wielu, doświadczeń z seniorami:

„W 1998 roku w Hufcu ZHP Włocławek Miasto (w okresie nienajlepszej kondycji jednostki) drużym Jerzy Ziółkowski (członek Kręgow Seniorów ZHP i Kręgu Szarych Szeregów we Włocławku), próbował zmobilizować środowisko do zorganizowania akcji «Nowy Sztandar dla Hufca». Po burzliwej dyskusji środowiska młodych harcerzy i instruktorów, w której stwierdzono, iż nie ma sensu starać się o nowy sztandar Hufca Włocławek ZHP, gdyż nie wiadomo, czy hufiec przetrwa. Drużym Jerzy sam rozpoczął (1998 r.), «kampanię na rzecz ufundowania nowego sztandaru dla włocławskiego hufca ZHP». Po pewnym czasie potrafił zachęcić i zmobilizować do pracy wszystkie środowiska harcerskie hufca, jednocześnie uzmysłowił społeczności lokalnej, iż w mieście nadal istnieje harcerstwo. Akcja zebrania odpowiednich funduszy trwała niepełny rok. Przy okazji środowiska

²⁴ Na podstawie: Sprawozdania z Akcji „Pomocna Dłoń”, 2006 r., <http://starszyzna.zhp.pl/>, 5.08.2010, Sprawozdania z Akcji „Pomocna Dłoń”, 2007 r., <http://starszyzna.zhp.pl/>, 5.08.2010, Sprawozdania z realizacji wspólnego zadania p.t. „Jeden Krąg- Jedna Książka”, przez Kręgi Seniorów i Starszyny Harcerskiej, zrzeszonych w Ruchu Programowo-Metodycznym w okresie miesiąca maja-grudnia 2004 r., <http://starszyzna.zhp.pl/>, 5.08.2010, Sprawozdania z realizacji wspólnego zadania, podjętego w planie działania na 2005 rok przez przewodniczących Kręgów zrzeszonych w Ruchu Programowo-Merytorycznym, na naradzie w lutym br. w Laskach pn. „Jeden Krąg – Jedna książka”, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 5.08.2010.

²⁵ Poza nielicznymi publikacjami, które powstały w wyniku inicjatywy oddolnej np. U. Sobkowiak, *Harcerstwo w życiu jednostki (w wypowiedziach harcerskich seniorów)*, Bydgoszcz 2006; W. Śliwerski, *Różne oblicza harcerstwa*, Kraków 2011, W. Śliwerski, *Wydawcy Gorszego Boga*, Kraków 2011.

lokalne, władze miasta poinformowano o szeregu działań podejmowanych na rzecz wspólnoty lokalnej przez harcerzy i instruktorów hufca. Akcja wywarły pozytywny wpływ na późniejszy odbiór, w społeczności lokalnej, inicjatywy środowiska harcerskiego. Uroczystego wręczenia nowego sztandaru dokonano w dniu 3-go maja 1999 r. pod pomnikiem Żołnierza Polskiego na Placu Wolności we Włocławku. Sztandar wręczyła na ręce komendanta hufca komendantka Kujawsko-Pomorskiej Chorągwi ZHP hm. Lucyna Andrysiak. Po uroczystościach na Placu Wolności, Ordynariusz Diecezji Włocławskiej ks. bp Bronisław Dembowski poświęcił sztandar we włocławskiej Katedrze podczas mszy św. za Ojczyznę. Biorąc pod uwagę ilościowe podejście można powiedzieć, iż efektem podjętych działań był nowy sztandar hufca. Jednak z perspektywy jakościowej, wiem, że nawet teraz po śmierci Druha w czasach kolejnych burzliwych dyskusji środowiska, w których nierzadko szukamy barier, a nie szans, sztandar przypomina, że warto próbować”.

Barier i ograniczenia uczestnictwa społecznego seniorów

Brak wiary w powodzenie inicjowanych przez seniorów aktywności społecznych nie jest jedyną barierą, z jaką przychodzi im się zmagać. Do najczęściej występujących utrudnień i ograniczeń można zaliczyć: **spadek aktywności kręgów seniorów**: działalność podejmowana w kręgach jest przez osoby, których średnia wieku wynosi 74 lata, a 4% członków umiera corocznie²⁶; **brak systemu metodycznego dla pionu seniorów**.

Członkowie zwyczajni w myśl Uchwały Rady Naczelnej ZHP „przynależą do poszczególnych grup metodycznych i jednostek organizacyjnych”²⁷. Dokument wyróżnia następujące grupy członkowskie (tab. 3):

²⁶ Sprawozdanie Krajowej Rady Seniorów i Starszyny Harcerskiej za 2005 rok, podpisane przez hm Andrzeja Miłkowskiego, <http://starszyna.zhp.pl/>, 5.08.2010.

²⁷ Uchwała nr 19/XXXIII Rady Naczelnej ZHP z dnia 18 czerwca 2006 w sprawie systemu metodycznego, I. punkt 2, <http://dokumenty.zhp.pl/>, 12.08.2010.

Tabela 3. Rodzaje grup członkowskich według kryterium grup wiekowych

Od 6 do 25 roku życia			Od 16 roku życia działający poza drużynami		
Nazwa	wiek	rodzaj metodyki	nazwa	wiek	rodzaj metodyki
Zuchy	6-10	zuchowa	instruktorki i instruktorzy	ukończone 16 lat, po zdobyciu stopnia instruktorskiego i złożeniu Zobowiązania Instruktorskiego	Brak
Harcerki i harcerze	10-13	harcerska	starszyzna	ukończyli 25 rok życia i nie złożyli Zobowiązania Instruktorskiego	
Harcerki starsze i harcerze starsi	13-16	starszoharcerska	seniorzy	ukończyli 55 lat starszyzna i instruktorzy, którzy złożyli stosowną deklarację właściwemu komendantowi	
Wędrowniczki i wędrownicy	16-25	wędrownicza			

Źródło: na podstawie analizy Uchwały nr 19/XXXIII Rady Naczelnej ZHP z dnia 18 czerwca 2006 w sprawie systemu metodycznego

Uchwała wyróżnia dwa rodzaje członków zwyczajnych: stanowiących i niestanowiących grupy metodyczne. Taki podział jest niezgodny z duchem edukacji ustawicznej, której istotą jest „nieprzerwanie trwające, stale realizowane, planowe i racjonalne oddziaływanie na rozwój człowieka w każdym etapie jego życia”²⁸. Brak opracowania systemu metodycznego dyskryminuje członków stowarzyszenia, którzy z racji wieku nie mogą/nie mają formalnej możliwości podejmowania pewnych aktywności. Oczywiście nader często słychać głosy, iż misją ZHP jest „wychowanie młodego człowieka, czyli wspieranie go we wszechstronnym rozwoju i kształtowanie charakteru przez stawianie wyzwań”²⁹. Tylko należy zadać pytanie, co z pozostałymi członkami stowarzyszenia? Czy po osiągnięciu określonego wieku czeka ich tylko służba (chwalebna, aczkolwiek wypalająca po pew-

²⁸ T. Aleksander, *Edukacja ustawiczna/permanentna*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, tom I, A-F, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2003, s. 985.

²⁹ Załącznik do Uchwały Głównej Kwatery ZHP nr 222/2009 z dnia 30 września 2009 r., w sprawie projektu poprawek w Podstawach wychowawczych ZHP, wnoszonego na XXXVI Zjazd ZHP. <http://dokumenty.zhp.pl/>, 12.08.2010.

nym czasie), czy też jako podmioty ciągle doskonalące się mogą liczyć na wskazówki i narzędzia do dalszego rozwoju? Dziś seniorzy i inni członkowie „niestanowiący grup metodycznych” nie mogą liczyć na pomoc tego rodzaju. Czasami wręcz spotykają się z ograniczeniami, które (o ile nie złamie/nagnie się zapisów regulaminu), mogą pozbawić ich pewnych praw i przywilejów. Przykładem może być zdobywanie stopni instruktorskich. W wymaganiach na:

- pierwszy stopień instruktorski – przewodnika – wymaga się *pełnienia funkcji podczas Harcerskiej Akcji Letniej lub Harcerskiej Akcji Zimowej*,
- drugi stopień instruktorski – podharcmistra – wymaga się *pełnienia funkcji instruktorskiej w czasie roku harcerskiego i podczas Harcerskiej Akcji Letniej lub Zimowej Akcji Letniej*,
- trzeci stopień instruktorski – harcmistra – wymaga się *prowadzenia obozu w czasie Harcerskiej Akcji Letniej lub Zimowej Akcji Letniej, w okresie od zdobycia stopnia podharcmistra*³⁰.

Oczywiście można optymistycznie zakładać, że zdrowy 90-latek zdobywający stopień instruktorski może pojechać na obóz harcerski i pełnić na nim funkcję. Problem pojawia się ze schorowanym kandydatem. Uchwała Rady Naczelnej nie przewidziała jednak odstępstw od zapisanych wymagań, zatem zamknęła części swoich członków jedną z dróg dalszego rozwoju.

Poczucie niedowartościowania ruchu seniorów w ciałach statutowych Związku

Przewaga liczbowa młodej populacji powoduje, iż seniorzy stanowiący 1,5% są grupą marginalną. Zgodnie z ordynacją wyborczą mają ograniczone możliwości decydowania o sprawach stowarzyszenia. Jednakże ruch seniorów nie apeluje o zmianę uregulowań, a jedynie o zapraszanie ich przedstawicieli z prawem do zabierania głosu w dyskusji³¹. Taka możliwość dałaby szansę na wykorzystanie potencjału intelektualnego oraz doświadczenia seniorów³². W obowiązującym statucie ZHP określiło, iż stowarzyszenie „kształtuje więzi międzypokoleniowe poprzez działania na rzecz osób w wieku emerytalnym, szczególnie harcerskich seniorów

³⁰ Uchwała nr 38/XXXV Rady Naczelnej ZHP z 8 marca 2009 r., w sprawie systemu stopni instruktorskich, <http://dokumenty.zhp.pl/>, 12.08.2010.

³¹ Sprawozdanie za rok kalendarzowy 2004 Ruchu programowo-metodycznego Krajowej Rady Seniorów i Starszyny Harcerskiej, Warszawa 3 stycznia 2005, podpisane przez hm Andrzeja Miłkowskiego, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 5.08.2010.

³² Sprawozdanie za rok kalendarzowy 2004 Ruchu Programowo-Metodycznego Krajowej Rady Seniorów i Starszyny Harcerskiej, Warszawa 3 stycznia 2005, podpisane przez hm Andrzeja Miłkowskiego, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 5.08.2010.

i kombatantów”³³. Zastanawiające jest sformułowanie „poprzez działania na rzecz”. Mogą one sugerować, iż samo stowarzyszenie nie traktuje seniorów jako grupy pełnoprawnych członków (dlaczego nie określono np. poprzez **działania: z... , inicjowane przez...** seniorów itp.). W myśl tych zapisów seniorzy są grupą, na rzecz której należałoby podejmować pewne działania. Takiego wspólnego obszaru aktywności nie uwzględniono również w standardach szkoleń instruktorskich ZHP, w których nie zawarto treści dotyczących seniorów³⁴.

Niedostatek środków finansowych sprawia, że seniorzy wybrani do władz oraz innych ciał we własnym zakresie pokrywają koszty podróży na spotkania na terenie kraju i za granicę. Problemem jest również wysyłanie korespondencji za pomocą poczty do ponad 100 kręgów funkcjonujących na terenie całej Polski³⁵. W sprawozdaniach seniorzy tak określają swoją sytuację finansową: „większość realizowanych programów merytorycznych i innych, seniorzy organizują z własnych składek oraz rentowych/emeryckich środków budżetu domowego, co przy dużym zużyciu społecznym może spowodować załamanie działalności”³⁶. Oczywiście sytuację mogłyby poprawić dochody z tytułu 1% odpisu podatkowego na rzecz ZHP (w zdobywaniu których aktywnie uczestniczy całe środowisko), jednakże z powodu braku wewnętrznych uregulowań dotyczących podziału tych środków, dochodzą one do kręgów ze znacznym opóźnieniem lub nie zostają w ogóle przekazane poszczególnym jednostkom³⁷.

* * *

Można stwierdzić, że aktywność społeczna seniorów Związku Harcerstwa Polskiego jest różnorodna. Nastawiona jest ona głównie na działania na rzecz innych, zwłaszcza środowiska harcerskiego. Zaprezentowane analizy pozwalają jedynie na przedstawienie ilościowego zestawienia podejmowanych działań, niestety, nie przeprowadzono dotąd jakościowych

³³ Statut ZHP tekst jednolity po zmianach dokonanych przez XXVI Zjazd ZHP 6 grudnia 2009 r., rozdział 2, § 4, punkt 1.5., <http://dokumenty.zhp.pl/>, 1.08.2010.

³⁴ Standardy szkoleń instruktorskich w ZHP, załącznik do Uchwały Głównej Kwatery ZHP nr 81/2003 z dnia 9 grudnia 2003 z zmianami z dnia 28 czerwca 2006 r., <http://dokumenty.zhp.pl/>, 13.08.2010.

³⁵ Sprawozdanie za rok kalendarzowy 2004 Ruchu programowo-metodycznego Krajowej Rady Seniorów i Starszyny Harcerskiej, Warszawa, 3 stycznia 2005, podpisane przez hm Andrzeja Miłkowskiego, <http://starszyna.zhp.pl/>, 5.08.2010.

³⁶ Sprawozdanie Krajowej Rady Seniorów i Starszyny Harcerskiej za 2005 rok, podpisane przez hm Andrzeja Miłkowskiego, <http://starszyna.zhp.pl/>, 5.08.2010.

³⁷ Sprawozdanie Krajowej Rady Seniorów i Starszyny Harcerskiej za 2005 rok, podpisane przez hm Andrzeja Miłkowskiego, <http://starszyna.zhp.pl/>, 5.08.2010.

badania na temat kształtu i kierunku, jakie nadają one życiu społecznemu danego środowiska. Ruch seniorów w perspektywie historii Związku jest młodą inicjatywą w stowarzyszeniu. W tym miejscu należy zadać pytanie, czy organizacja (jej członkowie oraz utarte schematy funkcjonowania) jest przygotowana do współdziałania z grupą seniorów, ale nie tylko z okazji rocznic czy zjazdów. Czy w czasie realizacji misji ZHP: wychowania młodego człowieka – jest miejsce dla tej grupy? Obecne uregulowania, programy, standardy kształcenia, ordynacje wyborcze i inne marginalizują seniorów. Być może błędem było wejście w struktury stowarzyszenia ZHP, które nie jest przygotowane na pracę/współpracę z tą grupą wiekową. Może należało utworzyć oddzielne stowarzyszenie na wzór skautowskiej organizacji dla dorosłych Międzynarodowego Bractwa Skautów i Skautek? Nie wiadomo, która z dróg byłaby bardziej korzystna dla aktywności społecznej seniorów. Na pewno jednak, w dobie starzejącego się społeczeństwa, w tym i członków stowarzyszenia, ZHP powinien podjąć zadania na rzecz edukacji do życia, współdziałania z seniorami. Czy stowarzyszenie podejmie owe kierunki pracy – czas pokaże.

Źródła harcerskie

- Dane ze spisu harcerskiego z 2007 roku, <http://badania.zhp.pl/>, 5.08.2010.
- Działalność Harcerskiego Kręgu Seniorów Czwartacy przy Hufcu ZHP Poznań-Grunwald, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Działalność Kręgu im. A. Kalinowicz w Przemyślu, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Harcerski Krąg Seniorów byłego III Hufca Wrocław Krzyki im. 10 Sudeckiej Dywizji Piechoty, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia Harcerskiego Kręgu Seniorów Dęby w Lęborku, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Harcerski Krąg Seniorów im. Czesław Baški Puzon w Jarosławiu – monografia, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Harcerski Krąg Seniorów Wilki Morskie przy Harcerskim Klubie Żeglarskim Poznań-Kiekrz, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Harcerski Krąg Seniorów ZHP w Janowcu Wielkopolskim, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia Chorągwanego Kręgu Seniorów w Katowicach, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia Harcerskiego Kręgu Seniorów Bartek im. hm. Janiny Bartkiewiczówny w Toruniu, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia Harcerskiego Kręgu Seniorów Czarne Diamenty, Rybniki-Chwałowice, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia Harcerskiego Kręgu Seniorów im. Czesława Jankowskiego, Warszawa-Ochota, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.

- Historia Harcerskiego Kręgu Seniorów im. Janiny Dryś w Przemyślu, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia Harcerskiego Kręgu Seniorów im. Marii Wojciechowskiej w Przemyślu, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia Harcerskiego Kręgu Seniorów im. O. i A. Małkowskich w Tarnobrzegu, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia Harcerskiego Kręgu Seniorów im. phm. Tadeusza Wojtczak w Buku, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia Harcerskiego Kręgu Seniorów im. Zawiszy Czarnego w Inowrocławiu, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia Harcerskiego Kręgu Seniorów Jantar w Kołobrzegu, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia Harcerskiego Kręgu Seniorów Kotwica w Świnoujściu, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia Harcerskiego Kręgu Seniorów Łysica- Steny, Suchedniów,
- Historia Harcerskiego Kręgu Seniorów Nałęcz, Nowy Dwór Mazowiecki, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia Harcerskiego Kręgu Seniorów Piątaków w Poznaniu, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia Harcerskiego Kręgu Seniorów Płomienie w Kwidzynie, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia Harcerskiego Kręgu Seniorów przy Hufcu Ziemi Sanockiej w Sanoku, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia Harcerskiego Kręgu Seniorów Puszczańska Watra w Hajnówce, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia Harcerskiego Kręgu Seniorów Razem 70 w Dąbrowie Górniczej, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia Harcerskiego Kręgu Seniorów Szare Szeregi w Krzeszowicach, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia Harcerskiego Kręgu Seniorów Twierdza w Warszawie, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia Harcerskiego Kręgu Seniorów Ursus w Warszawie, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia Harcerskiego Kręgu Seniorów w Brodnicy, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia Harcerskiego Kręgu Seniorów w Słupcy, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia Harcerskiego Kręgu Seniorów Waganci, Starogard Szczeciński, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia Harcerskiego Kręgu Seniorów Warszawa-Mokotów, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia Harcerskiego Kręgu Seniorów Włochy, Warszawa-Włochy, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia Harcerskiego Kręgu Seniorów Ziemi Mogileńskiej w Mogilnie, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.

- Historia Harcerskiego Kręgu Seniorów Ziemi Trzemeszeńskiej, Trzemeszno, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia Harcerskiego Kręgu Seniorów Żary w Sieradzu, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia i działalność Kręgu „Siwe Gołębiczki” w Rzeszowie, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia i działalność Kręgu im. hm. Benedykta Porożyńskiego w Gdyni, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia i działalność Kręgu Seniorów i Starszycy ZHP „Lamus”, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia i działalność Kręgu Ziemi Kolskiej w Kole, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia Instruktorskiego Kręgu Seniorów, Włoszczowa, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia Instruktorskiego Kręgu Seniorów im. Orłąt w Przemyśle, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia Instruktorskiego Kręgu Seniorów Darłowanie, Darłowo, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia i działalność kręgu Korzenie w Gdańsku, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia i działalność II Harcerskiego Kręgu Seniorów im. Tadeusza Kościuszki przy hufcu ZHP Poznań Jeżyce, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia Kręgu Instruktorów i Seniorów w Lublinie, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia Kręgu Instruktorów i Starszycy Harcerskiej Korzenie w Lubaniu, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia Kręgu Instruktorów i Starszycy Harcerskiej Więż w Łańcucie, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia Kręgu Instruktorów i Starszycy Harcerskiej w Białymstoku, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia Kręgu Instruktorów Ostoja przy Głównej Kwaterze w Warszawie, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Historia Ogólnopolskiego Kręgu Instruktorów „Nieprzetartego Szlaku”, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Informacja o realizacji wspólnego zadania „Pomocna Dłoń”. 2009 r., <http://starszyzna.zhp.pl/>, 5.08.2010.
- Informacja o realizacji przez Kręgi Seniorów i Starszycy Harcerskiej w latach 2004-2008, wspólnego zadania „Pomocna Dłoń”, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 5.08.2010.
- Informacja o ważniejszych wydarzeniach programowo-organizacyjnych Referatów Chorągwiowych Seniorów i Starszycy Harcerskiej za okres od 01.09.2008 – 31.08.2009 r., <http://starszyzna.zhp.pl/>, 5.08.2010.
- Informacje o działalności Instruktorskiego Kręgu Seniorów Wiarusy, Sławno, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Jest taki krąg, Harcerskiego Kręgu Seniorów Kombatantów z Krakowa, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.

- Korzenie Szczepu Sosnowej Szyszki, Hufiec Szczecin, Pogodno, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Krąg Instruktorów Seniorów ZHP "Liczyrzepa" w Jeleniej Górze, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Krótką monografią Kręgu Instruktorskiego Z Tumskiego Wzgórza przy Chorągwi Mazowieckiej, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Krótkie rezume działalności IKS Łysica-Kamienna, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Monografia Harcerskiego Kręgu Instruktorów Seniorów Leliwa przy KH Przeworsk, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Monografia Harcerskiego Kręgu Łysica-Jodła w Kielcach, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Monografia Harcerskiego Kręgu Morskiego przy Chorągwi Podkarpackiej w Rzeszowie, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Monografia Harcerskiego Kręgu Seniorów Dziewiątaków Hufiec Poznań-Wilda, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Monografia Harcerskiego Kręgu Seniorów Leszczyna z Leszna, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Monografia Harcerskiego Kręgu Seniorów OWAR w Poznaniu, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Monografia Harcerskiego Kręgu Seniorów SOBNIÓW w Jaśle, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Monografia Kręgu Azymut przy Komendzie Hufca ZHP Wschowa, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Monografia Kręgu im. Wandy Tomaszewskiej we Wrocławiu, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Monografia Kręgu Instruktorów i Starszyny Harcerskiej Szafrany, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Monografia Kręgu Skaut w Radlinie, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Monografia Kręgu Starszyny Harcerskiej Pułaszczacy przy Hufcu Łódź-Bałuty, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- O harcerskim kręgu Woje Myślubora, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Powstanie i dalsza działalność kręgu seniorek ZHP „Wędrowniczek po Zachodnim Stoku” im. Olgi i Andrzeja Małkowskich, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Ramowe zasady działania harcerskich kręgów seniorów
- Regulamin harcerskiego kręgu seniorów, zatwierdzony rozkazem Komendanta Hca Mokotów z 21 maja 1981 roku.
- Rys historyczny Harcerskiego Kręgu Seniorów Łysica Żubry w Starachowicach, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Rys monograficzny Harcerskiego Kręgu Seniorów im. Batalionu „Wigry” przy Komendzie Hufca ZHP w Suwałkach lata 1986-2009, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Rys monograficzny kręgu Słoneczne Promienie z Wrocławia, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.

- Sprawozdanie Krajowej Rady Seniorów i Starszyny Harcerskiej za 2005 rok, podpisane przez hm Andrzej Miłkowskiego, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 5.08.2010.
- Sprawozdanie Wydziału Seniorów i Starszyny Harcerskiej Głównej Kwatery ZHP za rok 2008, podpisała hm. Jadwiga Kowalik, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 5.08.2010.
- Sprawozdanie Wydziału Seniorów i Starszyny za 2005/2006 rok, podpisane przez hm Andrzej Miłkowskiego, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 5.08.2010.
- Sprawozdanie z Akcji „Pomocna Dłoń”, 2006 r., <http://starszyzna.zhp.pl/>, 5.08.2010.
- Sprawozdanie z Akcji „Pomocna Dłoń”, 2007 r., <http://starszyzna.zhp.pl/>, 5.08.2010.
- Sprawozdanie z realizacji wspólnego zadania pt. „Jeden Krąg – Jedna Książka”, przez Kręgi Seniorów i Starszyny Harcerskiej, zrzeszonych w Ruchu Programowo-Methodycznym w okresie miesiąca maja-grudnia 2004 r., <http://starszyzna.zhp.pl/>, 5.08.2010.
- Sprawozdanie z realizacji wspólnego zadania podjętego w planie działania na 2005 rok. przez przewodniczących Kręgów zrzeszonych w Ruchu Programowo-Merytorycznym, na naradzie w lutym br. w Laskach pn. „Jeden Krąg – Jedna książka”, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 5.08.2010.
- Sprawozdanie z wykonania działań programowo-organizacyjnych Wydziału Seniorów i Starszyny Harcerskiej Głównej Kwatery ZHP za okres od 1 września 2008 do 31 sierpnia 2009 r., podpisał hm. Zbigniew Południkiewicz, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 5.08.2010.
- Sprawozdanie za rok kalendarzowy 2004 Ruchu programowo-metodycznego Krajowej Rady Seniorów i Starszyny Harcerskiej, Warszawa 3 stycznia 2005, podpisane przez hm Andrzej Miłkowski, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 5.08.2010.
- Sprawozdanie Zarządu z działalności Ogólnopolskiego Klubu Autorów i Dokumentalistów Historii Harcerstwa „Gniezno 2000” za okres od 9 czerwca 2001 r. do 30 sierpnia 2004 r., <http://starszyzna.zhp.pl/>, 5.08.2010.
- Statut International Scout and Guide Fellowship, <http://www.isgf.org/>, 7.08.2010.
- Statut ZHP uchwalony przez II Walny Zjazd ZHP w dniach 18-21 IV 1959 r. ogłoszony zarządzeniem Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 9 IX 1959 r., M. P. z 1959 r. nr 85, poz. 451.
- Statut ZHP uchwalony przez III Walny Zjazd ZHP w dniach 6-7 IV 1923 r., zatwierdzony przez Ministra Spraw Wewnętrznych z VII 1923 r. za zgodą Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz Ministra Spraw Wojskowych, „Wiadomości Urzędowe Naczelnictwa ZHP”, z 1923 r. nr 7.
- Statut ZHP uchwalony przez III Zjazd ZHP w dniach 3-5 IV 1964 r. ustalony i ogłoszony zarządzeniem Ministra Spraw wewnętrznych z dnia 20 V 1965 r., M. P. z 1965 r. nr 28, poz. 155.
- Statut ZHP uchwalony przez IV Zjazd Naczelnej Rady Harcerskiej w dniach 3-5 I 1920 r. uchwalony przez I Walny Zjazd ZHP w dniach 31 XII 1920-2 I 1921 r. zaakceptowany przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego 19 III 1920 r. oraz w dniu 2 VIII 1920 r. przez Ministra Spraw Wewnętrznych,

za zgodą Ministra Spraw Wojskowych, *Okólniki i rozkazy Naczelnictwa ZHP, zbiór L.VI*, (red.), S. Sedlaczek, 1920 r.

Statut ZHP uchwalony przez IV Zjazd ZHP w dniach 14-16 X 1968 r., ustalony i ogłoszony zarządzeniem Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 13 VIII 1969 r., M. P. z 1969 r. nr 37, poz. 308, oraz Wydawnictwo Harcerskie, Warszawa 1970 r.

Statut ZHP uchwalony przez Nadzwyczajny Zjazd ZHP w dniach 10 VI 1995 r., Harcerskie Biuro Wydawnicze „Horyzont”, 1995 r.

Statut ZHP uchwalony przez VI Zjazd ZHP w dniach 28-29 III 1977 r. ustalony i ogłoszony zarządzeniem Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 24 XI 1977 r., M. P. z 1977 r. nr 31, poz. 152, oraz Młodzieżowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1978 r.

Statut ZHP uchwalony przez VII Zjazd ZHP w dniach 15-18 III 1981 r. ustalony i ogłoszony zarządzeniem Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 21 VII 1981 r., M. P. z 1981 r. nr 19, poz. 174, oraz Młodzieżowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1981 r.

Statut ZHP uchwalony przez XIII Walny Zjazd ZHP w dniach 22-23 IV 1933 r., Zjazd Naczelnej Rady Harcerskiej w dniu 15 IV 1934 r. oraz zatwierdzony przez XIV Zjazd Walny w dniach 11-12 V 1934 r., nadany przez Radę Ministrów 8 IV 1936 r., Harcerskie Biuro Wydawnicze, Warszawa 1936 r.

Statut ZHP uchwalony przez XXIX Zjazd ZHP w dniach 9-12 XII 1993 r., Harcerskie Biuro Wydawnicze „Horyzont”, 1994 r.

Statut ZHP uchwalony przez XXVIII Zjazd ZHP w dniach 6-9 XII 1990 r., „Czuwaj” Oficyna Wydawnicza Kraków 1991 r.

Statut ZHP uchwalony przez XXXI Zjazd ZHP w dniach 4-7 XII 1997 r., Harcerskie Biuro Wydawnicze „Horyzont”, 1998 r.

Statut ZHP uchwalony przez XXXII Zjazd ZHP w dniach 6-9 XII 2001 r., Harcerskie Biuro Wydawnicze „Horyzont”, 2002 r.

Statut ZHP uchwalony przez XXXIII Zjazd ZHP w dniach 3 XII 2005 r., <http://dokumenty.zhp.pl/1.08.2010>.

Statut ZHP uchwalony przez XXXVI Zjazd ZHP w dniach 6 XII 2009 r., <http://dokumenty.zhp.pl/1.08.2010>.

Statut ZHP ustalony i ogłoszony zarządzeniem Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 18 IX 1975 r., MP z 1975 r. nr 31, poz. 194, oraz Wydawnictwo Harcerskie „Horyzont”, Warszawa 1976 r.

Statut ZHP ustalony i ogłoszony zarządzeniem Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 4 IV 1989 r., MP z 1989 r. nr 10, poz. 82, oraz Młodzieżowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1989 r.

Statut ZHP tekst jednolity po zmianach dokonanych przez XXVI Zjazd ZHP 6 grudnia 2009 r., <http://dokumenty.zhp.pl/1.08.2010>.

Standardy Szkoleń instruktorskich w ZHP, załącznik do Uchwały Głównej Kwatery ZHP nr 81/2003 z dnia 9 grudnia 2003 ze zmianami z dnia 28 czerwca 2006 r., <http://dokumenty.zhp.pl/13.08.2010>.

- Syntetyczne sprawozdanie Wydziału Seniorów i Starszyny Harcerskiej Głównej Kwatery ZHP za rok 2007, podpisał przez hm Andrzej Miłkowski, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 5.08.2010.
- Tradycja zobowiązuje, Harcerski Krąg Seniorów Wiarusy Poznań-Śródka, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Uchwała nr 35/XXXII Rady Naczelnej ZHP z dnia 15 czerwca 2003 r. w sprawie zatwierdzenia instrukcji harcerskiego kręgu seniorów, <http://dokumenty.zhp.pl/>, 1.08.2010.
- Uchwała nr 38/XXXV Rady Naczelnej ZHP z 8 marca 2009 r., w sprawie systemu stopni instruktorskich, <http://dokumenty.zhp.pl/>, 12.08.2010.
- Uchwała Rady Naczelnej ZHP nr 4 z dnia 23 maja 1998 r., Instrukcja w sprawie organizacji i zasad działania kręgu seniorów, <http://dokumenty.zhp.pl/>, 1.08.2010.
- Uchwała nr 19/XXXIII Rady Naczelnej ZHP z dnia 18 czerwca 2006 r. w sprawie systemu metodycznego, <http://dokumenty.zhp.pl/>, 12.08.2010.
- Załącznik do Uchwały Głównej Kwatery ZHP nr 222/2009 z dnia 30 września 2009 r. w sprawie projektu poprawek w Podstawach wychowawczych ZHP wnoszonego na XXXVI Zjazd ZHP. <http://dokumenty.zhp.pl/>, 12.08.2010.
- Z kart historii i działalności Kręgu im. Leona Kaliwody w Łomży, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Z kart historii i działalności Kręgu Mława, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Z kart historii i działalności Kręgu Seniorów Szare Szeregi w Przemyślu, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Z kart historii i działalności Kręgu, Wodawa w Choszczynie, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Z kart historii Kręgu Instruktorskiego ZHP im. hm. Aleksandra Kamińskiego w Szczecinku (lata 1987-2007), <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Z kart historii Kręgu Seniorów ZHP Warta w Koninie, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Z dziejów Kręgu Seniorów ZHP w Bielsku Białej, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Z kart historii i działalności Kręgu Czerwona Szpilka w Zielonej Górze, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.
- Z życia naszego kręgu, Krąg Instruktorski im. Szarych Szeregów w Ostrowie Wielkopolskim, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010, <http://starszyzna.zhp.pl/>, 11.08.2010.

Strony internetowe

- <http://starszyzna.zhp.pl/index.php>, 1.08.2010.
- <http://www.isgf.org>, 7.08.2010.
- <http://badania.zhp.pl/>, 5.08.2010.
- <http://www.isgf.org/>, 5.08.2010.
- <http://dokumenty.zhp.pl/>, 1.08.2010.

Aneks I. Aktywność społeczna podejmowana przez członków kręgów seniorów w latach 2004-2009

Obszar	Rodzaje aktywności społecznej / rok	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Imprezy integracyjne	utworzenie i rozpowszechnianie idei Wspólnoty Seniorów ZHP im. ks. hm. Antoniego Bogdańskiego w Skulsku 1,						
	udział w pielgrzymce Jasnogórskiej ZHP						
	organizacja trasy seniorów na Rajdzie Rodło						
	spotkania z młodzieżą						
	udział w obchodach Powstania Warszawskiego						
	organizowanie zjazdów, rajdów						
	pomoc w zorganizowaniu Złotu w Kielcach						
	spotkania UDÓRZ 2						
	turnusy czynnego wypoczynku						
	odnowienie przyrzeczenia						
Współpraca z Muzeum Harcerstwa	współpraca ze stowarzyszeniem Szare Szeregi i Bractwem Zawiszy Czarnego						
	zbieranie danych dla Muzeum Harcerstwa na temat seniorów, którzy uczestniczyli w Powstaniu Warszawskim						
	organizacja i obsługa wystaw, gromadzenie oraz inwentaryzacja zbiorów, dyżury w biurze i archiwum Muzeum, pielęgnowanie lokalnych izb pamięci				3		
Upamiętnianie miejsc pamięci	zainicjowanie, zaprojektowanie oraz doprowadzenie do upamiętnienia tablicą pamiątkową miejsca narodzin Andrzeja Małkowskiego						
	zainicjowanie działań na rzecz budowy pomnika Olgi i Andrzeja Małkowskich						
	poparcie inicjatywy budowy muzeum/ośrodka im. J. Piłsudskiego						

Działalność informacyjna i promocyjna	włączenie się na rzecz pozyskiwania 1% podatku dla ZHP								
	prowadzenie strony internetowej								
Publikacje	wydawanie biuletynu informacyjnego o publikacjach na temat harcerstwa, za pośrednictwem Ogólnopolskiego Klubu Autorów i Dokumentalistów „GNIEZNO 2000”.	4	5	6	7	8	9		
	publikacje zwarte								
	przygotowanie hasel do II tomu <i>Encyklopedii pedagogiki XXI wieku</i>	10		11					
	publikacje w czasopismach harcerskich								
	przygotowanie stoisk z książkami harcerskimi na targach książek								13
Współpraca zagraniczna	wydawanie biuletynów w środowiskach lokalnych								
	z ISGF (International Scout and Guide Fellowship) 12								
	ze Związkiem Bractwa Dorosłych Skautek i Skautów Słowacji								
	z „oldskautami“ Czech, Słowacji i Polski								
	kontakt z polską Organizacją Starszego Harcerstwa w Anglii								
Pomoc dla młodzieży harcerskiej i osób na Wschodzie	kontakty z ZHP poza granicami kraju								
	akcja Jeden Krąg – Jedna Książka, Niech nasza idea – Braterstwo – przekazuje się w czyn, Niech myśli i dobre chęci świadczą o nas – a Czyn, Akcja Złotówka – to ja Złotówka, to ty Złotówka na rzecz Białorusi	14	15	16	17	18	19		
	zorganizowanie kursu-obozu dla drużynowych harcerskich na Litwie	20							
	zakup książek i przekazanie ich dla polskich drużyn na Ukrainie			21					
	przeprowadzenie działalności o charakterze społecznym, wysyłanie odzieży, żywności, obuwia przez poszczególne kręgi dla Polaków na Wschodzie								
zaproszenie dzieci i młodzieży z Ukrainy do domów seniorów w czasie okresu wakacyjnego			22						
Działalność samopomocowa	w ramach ogólnoskautowej (ISGF) akcji tzw. „Dobrych uczynków”	23							

12. ISGF (International Scout and Guide Fellowship), Międzynarodowe Bractwo Skautów i Przewodniczek, organizacja dla dorosłych, wspierająca ruch Skautów i Przewodniczek. Celami Międzynarodowego Bractwa Skautów i Przewodniczek są:
 - a) wspieranie swoich członków w szerzeniu ducha Prawa i Przyrzeczenia ustanowionego przez Baden-Powella, twórcę Ruchu Skautowego, b) zachęcanie do wnoszenia tego ducha do społeczności, w których żyją i pracują, c) pobudzanie do aktywnego wspierania Ruchu Skautów i Przewodniczek w tych społecznościach, w swoich krajach oraz na całym świecie.
13. Seniorzy w tym roku byli odpowiedzialni za zorganizowanie eurokonferencji przedstawicieli ISGF w Polsce. W spotkaniu wzięło udział ok. 400 osób.
14. Łącznie zadanie pt. „Jeden Krąg – Jedna Książka” – zrealizowało 66 kręgów, gromadząc łączną kwotę 4413 złotych. Za ubierane fundusze zakupiono 549 pozycji programowo-metodycznych oraz odznaki organizacyjne dla gromad zuchowych i drużyn harcerskich.
15. W ramach realizacji zadania Jeden Krąg – Jedna Książka” zgromadzono 1440 złotych. Zakupiono 140 harcerskich podręczników programowych i z piosenką. Przekazano też 3400 książek beletrystycznych wraz z regałami. W projekcie uczestniczyło 18 Kręgów i 3 instruktorów indywidualnie.
16. W 2006 r. w akcję włączyło się 36 kręgów seniorów, inne jednostki organizacyjne ZHP oraz podmioty współpracujące z seniorami. W ramach inicjatywy Złotówka-Pomocna Dłoń utworzono fundusz Pomocnej Dłoni, na którym zgromadzono sumę 2647 zł 40 gr, za które zakupiono 250 podręczników programowo-metodycznych oraz inne pomoce programowe.
17. W 2006 roku w realizację tego zadania włączyło się 70 kręgów, inne podmioty, gromadząc łączną kwotę 2882 zł 37 gr. Za ubierane fundusze zakupiono podręczniki pomocy programowo-metodycznych, znaczki i legitymacje dla gromad zuchowych, krzyże i legitymacje dla drużyn harcerskich.
18. W 2007 r. zebrano 4393 złote. Za ubierane fundusze zakupiono podręczniki pomocy programowo-metodycznych, znaczki i legitymacje dla gromad zuchowych, krzyże i legitymacje dla drużyn harcerskich.
19. W 2008 r. w akcji pomocy uczestniczyło 60 kręgów i inne podmioty. Łącznie zebrano 3404 złote. Łącznie wysłano: 126 egzemplarzy poradników programowo-metodycznych dla zuchów i harcerzy, 30 śpiewników piosenek harcerskich i zuchowych oraz 15 płyt CD, 30 poradników do zajęć plastycznych, 45 gier planszowych dla harcerzy i zuchów o tematyce harcerskiej, 100 dyplomów pamiątkowych po Przyrzeczeniu Harcerskim i Obietnicy Zuchowej, 4 Roczniki Historii Harcerstwa, poradniki z dziedziny obozownictwa, pionierki, terenoznawstwa oraz publikacje m.in. „Antek Cwaniak”, „Księga Wodza Zuchów”, „Kolonie letnie” itp., 22 sznury funkcyjne – zastępowych, drużynowych, przybocznych oraz znaczki zuchowe, krzyże harcerskie, łącznie z legitymacjami.

20. Z inicjatywy kręgu „Ostoja”, w czerwcu odbył się na Cyplu Czerniakowskim obóz-kurs dla drużynowych harcerstwa polskiego na Litwie.
21. W ramach współpracy Seniorów i Starszyzny Kręgu Warszawa-Włochy (2002-2005) z przedstawicielami Związku Nauczycielstwa Polskiego na Ukrainie wysłano do polskich szkół na Ukrainie 54 000 egzemplarzy nowych książek do nauki języka polskiego, geografii, historii Polski oraz 3400 książek beletrystycznych (wraz z regalami dla bibliotek szkolnych), cztery komputery oraz drukarki.
22. Grupa 40 dzieci przebywała w domach seniorów przez tygodnie.
23. Akcja skoncentrowana była na działaniach: na rzecz własnych członków (pomoc materialna, zakup produktów, regulowanie opłat, odwiedziny w domu lub szpitalu, uhonorowanie jubilatów itp.) oraz na rzecz lokalnej wspólnoty (udział w zbiorce ulicznych, fundowanie stypendiów, pomoc dla Domów Opieki i Domów Dziecka, opieka nad konkretną wielodzietną rodziną itp.).
24. W tym roku złożono wniosek do Komisji Statutowej ZHP w sprawie poprawek do Statutu ZHP dotyczącego członkostwa Instruktorów i Starszyzny Harcerskiej, jak również uporządkowania nazewnictwa Senior, Starszyzna, Instruktor.
25. Seniorzy lobbowali na rzecz zatwierdzenia Zasad Działania Referatów Chorągwiowych i Kręgów Seniorów i Starszyzny Harcerskiej.